

3

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

III

Nesir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

III

İstanbul - 1982

Sonuç. — İmdi, bunlara bakarak, bundan önceki bölümlerde ne gibi yanlışların bulunabileceğini kestirmek güç değildir. Çünkü, o bölümlerde verilen bilgiler ve çıkarılan hükümler, varılan sonuçlar hep bu yanlışlara dayandırılmış olacaktır. Bu yüzden, giriş bölümünü kaplamış olan sayfaların okuyucuya ne derece yararlı olabileceği çok su götürür.

Orhan Şaik Gökyay

Âli, *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*, hazırlayan: Dr. Müjgan Cunbur, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 499, 1000 Temel Eser serisi: 86, Başbakanlık Basımevi, Ankara, mayıs 1982; önsöz (sö 5-10); metin (s. 11-132); Söz ve terim açıklamaları (s. 133-148); Kişi ve özel adlar dizini (s. 149-162); Yer adları dizini (s. 163-164); fiyatı 150 lira.

Gelibolulu Mustafa Âli (1541-1599) başta tarih ve edebiyat olmak üzere türlü konularda, büyüklü-küçüklü elliden artuk eserin yazarıdır (bkz. Atsız, *Âli bibliyografyası*, İstanbul 1968, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi). Bunların arasında, 1587 de bitirdiği *Menâkıb-ı Hünerveran*, dili bakımından olsun, konusu yönünden olsun, ayrı bir önem taşır. Öteki yazdıklarıyla karşılaştırılınca, çağının en ağır, en çetin dille yazıldığı görülür. Konusu da, sanat tarihimizin, bugün artık gerilerde kalmış bir alanını ele almaktadır. Bundan ötürü de anlamak için yalnız o dili bilmek yetmemektedir. Bu alanın kelimelerini, terimlerini de hakkıyla tanımak gereklidir. Bu dilin o çağda geçerli olan üslubunu, örgüsünü, mecazlarını, yazarın türlü konularda adını verdiği kişileri, kaynakları, yararlandığı yerleri ve daha birçok yanlarını yeterince tanıyıp sindirmeden böyle bir işi yüklenmek büyük bir cürettir. Hemen her satırda karşımıza çıkan güçlükleri yenmenin başka bir yolu yoktur. Kalemimiz, daha kitabı açar açmaz bizi, arapçasından, farsçasından, türkçesinden nice sözcüklerin dikenliğine sürükler. Bunlar da yetmez; sanat ansiklopedileri, deyim ve terim sözlükleri kale duvarı gibi önümüze dikilir. Bunları sağımıza, solumuza yığmadıkça, *Menâkıb-ı Hünerveran*'ın fethine kalkışmak boşunadır. Hem kendimiz için, hem onunla tanıştırmak üzere önüne düştüğümüz okuyucu için yararsız bir işe girişmiş olmaktan başka bir sonuca varamayız. Kaldı ki aşağıda görüleceği üzere, biz, daha en *harcıâlem* sözcükleri bile, ortaokul sözlüklerinde arayıp bulamıyoruz. Karşılıklarını bulduğumuzu sandıklarımızı da, hazırlamaya yeltendiğimiz eserin, ötesine berisine yamamaktan ileri gidemiyoruz. Sonunda elter böyle *alelacâyip* bir dille önümüze dikiliyor.

Ama nedense, hergün birkaç benzerinin ayağımıza takıldığını görmekten artık gerçekten yıldıgımız bu *sadeleştirme*, *türkçeleştirme* adı altında yayın alanına sürülen bu soydan kitaplar, bizi umutsuzluğa düşürüyor. Türkçe dersinden beklemeli bir ortaokul öğrencisinin *efkar-ı fukarâ* söz dağarcığını sırtlanıp kervana katılmağa kalkıyoruz. Kervan yürüyüp gidiyor, biz beraber yürüdüğümüzü sanıp yerimizde sayıyoruz. Vazgeçtik, böyle bir kitabın türkçeleştirilmesinden, hiç bir abartı yapmadan söyleyim ki kitap türkçe olmuyor.

Ciddi ve meraklı bir okuyucunun anlayabilmesi bakımından metnin aslı, daha sade, daha türkçe kalıyor. Böylesine çetin bir eserin altından kalkmak için *Lugat-i Naci*, *Kamûs-ı Türki* gibi okul sözlüklerinin yetmeyeceğine, yetmediğine elimizdeki kitap yeni bir tanıktır.

Dr. Müjgan Cunbur, önsözünde «*gücümün yettiği ölçüde günümüz diline aktarmaya çalıştığım*» diyor (s. 5). Bu sözünü, ondan bir kez daha duyuyoruz (s. 9). Yine o sayfada, *Menâkıb-ı Hünerverân*'ın dili, tumturaklı bir Osmanlıcadır; eserde yüzde doksan arapça ve farsçanın hâkimiyeti altında seçiler, edebî sanatlarla dolu bir inşa kullanılmıştır. Metni *günümüzün konuşma diline* aktarmaya çalışırken, yazarın cümle yapısına, ifade özelliklerine de dikkat edilmeye çalışılmış, ancak *çoğunlukla* (!) uzun olan *bazı cümleler*, daha kolay anlaşılabilmesi için bölünmek zorunda kalmıştır (s. 9).

Kitabı baştan başa kaplayan türlü soydan yanlışların batağına dalmadan, daha bu önsözde söylenecek sözümüz vardır. Eğer, Âli'nin eseri yüzde doksan arapça ve farsçanın hâkimiyeti altında ise, okuyucu bu yargıya varandan, bu iki dili, onu türkçeleştirecek ölçüde bildiği sonucunu çıkarmayacak mıdır? Türkçeden ayrı bir dille böylesine yüklü bir kitabı, nasıl olup da yazarının *cümle yapısına, ifade özelliğine dikkat ederek* türkçeleştirebileceğiz. Türkçenin yapısı ile bu iki yabancı dilin cümle kuruluşlarını nasıl uyusturabileceğiz?

Ben diyorum ki baş yanlış *gücümüzün yettiği ölçüde* deye okuyucudan bir sığınak dilenmeden önce *gücümüzün* yetip yetmeyeceğini kavramak düşmez mi bize? İşte bu soydan *sadeleştirilmiş* (!), *türkçeleştirilmiş* (!) nice eserlerin başarısızlığına bizim ilkin *gücümüzü* tartmak, *gücümüzün* yetip yetmeyeceğini sınamak ilkesinden yoksun olmamız yatıyor.

Üzülerek söyleyim ki elimizdeki bu yayın baştan sona *sıvama yanlış*tır. Bu yayın dolayısıyla, böyle bir yazıyı yazsam bir türlü, yazmasam bir türlü deye çok düşündüm. Ama, benim asıl amacım herhangi bir kitabı eleştirmek değil ki. Üzüntüm de bundan değil. Bir yandan şûrâlar topluyoruz; kültür hazinemizin, bir dökümünü yapmak, bu hazinelerde çoktandır adını, sahibini, değerini unuttuğumuz mücevherleri gün ışığına çıkarmak, yeni yetişen kuşaklara tanıtmak istiyoruz; öte yandan bunları okunmaz, anlaşılmaz, değer vermeye değmez, ele alınmaz çakıl taşlarına döndürüp taşlara çalıyoruz ve okuyucuya 'al, işte!' diyoruz. Bana kalırsa hepimizin üzüleceği nokta bu olmalıdır; işte bundan ötürü, ben bu soydan yanlışları sergilemeyi hiç aklıma getirmeden, bu tür çalışmalarda eksliğimizin neler olduğunu, bu yanlışlar gayyâsına neden düştüğümüzü, *gücüm yettiğince* göstermeye çalışarak avunmaya, kendi kendimizi uyarmağa, bir yardımda bulunmaya özeniyorum. Bundan ötürü de, sayısı ve soyu pek belli olmayan bu yanlışları, kendimce, bir sıraya koyarak vermek istiyorum; hepsini değil elbette, çünkü buna kalkışmak bütün kitabı bu yazıya aktarmak olacaktır.

Yazar sözünü, okuyucularını bu kitapla *başbaşa bıraktığını* söyleyerek bitiriyor; ben de, Ulu Tanrıdan, beni bu kitapla tek bir ben olarak, başbaşa bırakmamasını niyaz ederek konuya geçiyorum.

(Ayrıç içinde verilen ilk rakamlar bunların asıl metinde geçtiği sayfaları, ikinciler de bu yanlışların yer aldığı kitabın sayfalarını gösterecektir).

A. — Anlamaları bilinmediği için yanlış karşılıklar konan sözcükler.

1. — Yanlış, daha kitabın adından başlıyor. 'Menâkıb' kelimesinin tekili olan 'menkabe' öğrenülecek erdem, hüner ve meziyetler, demektir. 'Destan' ise geçmişlerin efsane, masal ve hikâyeleridir. Türkçede daha çok ve yaygın olarak 'kahramanlık hikâyeleri' yerinde kullanılır. *Menâkıb-ı Hünerveran*'da, hi-tapta adı geçenlerden hiçbirinin, bu anlamda bir kahramanlığı söz konusu de-ğildir.

2. — Kurân-ı Kerimde (İnfitar süresi, ayet-11) doğrusu *كراما كاتبين* (kirâmen kâtibin) olan bu ayet 'kirâmen kâtibeyn' diye tahrif edilmiş ve bu tahrife dayanılarak bir açıklamaya gidilmiştir: Başka bir deyişle, Kuran'daki (Allah indinde) çok şerefli yazıcılar' diye anlatılan meleklerin sayısı ikiye indirilmiştir (3/11 ve 29).

3. — *Sercümle* 'cümle başı' demek değildir; 'herhangi bir şeyin en iyi ve en seçme parçası' demektir (3/15).

4. — Dürr-i meknun'un anlamı 'gizli bir inci' demektir. Midyenin içinde gizli bulunan, daha sudan çıkmamış parlak inci demektir (4/15).

5. — *Şefî* için 'ara bulucu' tutarsız bir karşılıktır. Şefaât, aslında 'bir kimseye yardımcı olmak' anlamına olup 'şefî'de 'suçlu, ya da muhtaç olan hak-kında bir dilekte bulunan kimse, demektir. (4/15).

5a. — *Erkam-ı aklâm* 'kalemlerin izleri' değil, 'kalemlerin yazdıkları'dır (4/16).

6. — '*Güzel kokulu Fâtiha*'. Burada, arapçadaki *فأية* fâyiha' kelimesinin türlü karşılıkları arasında, buraya en yakışmayanı alınmıştır; Fâtiha'nın koku ile ne ilgisi var? Bu sözcüğün kökü olan 'فیح' feyh' Bahar yağmurlarıyla ekin, çayır ve başka bitkilerin çok çok yetişip ortalık ucuzluk ve bolluk 'olmak' demektir. Yine bu kökten 'فیح' feyyâh'da da 'feyyâz' anlamındadır. O halde fâ-tihanın sıfatı olarak kullanılan 'fâyiha' da burada (manevi) feyz ve bereketi bol olan fâtiha' anlamına alınmak gerektir (bkz. Kamus Çevirisi, I, 945; El-Müncid, 602). (4/16).

Netekim 'hâtir-ı âtir' da 'güzel kokulu hatir' değil 'alicesnap, cömert, asil, lutufkâr, inayetkâr yürek' demektir (bkz. Redhouse, Steingass).

7. — Doğrusu *سر سورة مأثورہ* sırr-ı sûre-i me'sure' olan tamlama 'ser sûre' diye okunmuş, ona göre de yanlış olarak 'sûre-başı' diye yersiz bir karşılık konmuştur (4/17).

8. — *Kalemsiz zabt*, 'kalem olmadan yazılıp tutulması' diye karşılanmış-tır (4/17). Bu bir gelişki değil midir? Kalem olmadan nasıl yazılıp tutulacak-tır? Metnin aslında olmayan bu 'yazılıp' buraya eklenmiştir; 'zabt'ın karşılığı

da' bir nesneyi akıl yoluyla ve güzel tedbirlerle korumak' demektir; burada, Kurân-ı Kerimin yazıya geçmeden önce hafızalarda saklandığı anlatılmaktadır.

9. — *Âyât-ı vâcibü'l-kabuliyle*. 'kabülü geçerli' deye karşılanmıştır, doğrusu ise 'kabülü gerekli, ister-istemez kabul edilen' olmalıydı (4/17).

10. — 'Mükâtebat' burada 'mektuplar' değil, (resmî) yazışmalar' demektir (4/18).

11. — İşaret-i benan-ı kalemlle *مرق* *mcr*'i olduktan gayrı... ibaresindeki *mer*'i kelimesini, söyleyişleri benzemekle birlikte yazılışları ve anlamları bambaşka olan *مرعی* *mcr*'i sanarak 'yürürlüğe girerler' deye türkçeleştirmek büyük yanlışdır; bu sözcük burada 'görünürler, ortaya çıkarlar' demektir (5/18).

12. — Küttâb-ı ketâyib-i huçeste-erkam'da 'kâtib'in çoğulu olan 'küttâb' ile 'ketibe'nin çoğulu olan 'ketâyib' tamlaması burada 'ordu kâtipleri' demek değildir; bu bir benzetmedir ve 'sayıları çok olan kâtipler' demektir (5/18).

13. — *Nahlistan* 'hurmalık' değildir. Gerçi bunun sözlük anlamı bu ise de, çok kez, herhangi bir türden bir 'fidanlık' yerine kullanılmaktadır (bkz. Steingass.) (5 ve 34/18, 69).

14. — Muhasibân-ı muhasebât-ı hazâyin-sitan...da 'hazâyin-sitan' 'para verip alanlar, maliye muhasebecileri, veznedarlar' demektir. 'Hazinelikler' deye bir söz türkçeye uymadığı gibi duyulmuş da değildir (5/18).

15. — 'hat' 'sakal' demek değildir, bir gencin yüzündeki ayva tüyü demektir (5,31/19, 64).

16. — Hoşnûvisan-ı rûşinasan da 'parlak eserli güzel yazıcılar' değil, 'ünlü, saygı-değer hattatlar' demektir (5/19).

17. — Sahip-kırân-ı rû-yı zemin 'yeryüzünün her zaman başarılı hükümdarları' demek değildir. '*sahip-kırân*', 'uğur-getiren iki yıldızın, Müşteri ile Zühre'nin, aynı meridiyen üzerinde buldukları zaman doğmuş olan mutlu kimse' demektir ve çoklukla 'hükümdarlar' için kullanılır (5/19).

18. — Kitâp boyunca *Rûm*, *vilâyet-i Rûm* kelimesi hep 'Anadolu' ile karşılanmıştır. Bu, okuyucuyu şaşırtacak bir bilgisizliktir. Osmanlı Tarihi ve Türk Edebiyatı ile uzaktan, yakından şu kadcarcık bilgisi olan herkes bilir ki bu kelime Türk ve Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye) karşılığı kullanılmamıştır. Kişi düşünmek gerektir ki *Menâkıb-ı Hünerverân*, yalnız Anadolu'da yetişmiş olan sanatçıları değil, bütün Osmanlı İmparatorluğunda yetişmiş olan sanatçıları konu edinmiştir. Hem yine bilmelidir ki bu eserin yazıldığı tarihte, Osmanlıların Avrupa'da sözünü yürüttüğü yerler Anadoludakinden çok daha geniştir (6/19). Bundan dolayı 'hattâtan-ı rûm'u da 'Anadolululu hattatlar' deye almak olmaz.

19. — Reyâhin, yalnız fesleğen'in, bir tek çiçeğin, adı değildir. Reyhan'ın çoğulu olan 'reyâhin' 'bütün bir güzel kokulu bitkiler' demektir. Yoksa Âli, bütün güzel kokulu otları bir yana atıp da onların arasından bir tek fesleğeni seçmez (6/20).

20. — Metindeki 'midre-i felek-medâr-ı âlem' tamlamasındaki 'midre, medere' deye okunmuş ve 'şehir' anlamına alınmıştır. Meder ve medere, 'kuru balçık parçası, kesik ve kerpiç' demektir; buradan alınarak şehir ve köylere

de denir. Ancak şimdiye değin, benim bildiğime göre, bir kişiliği olan hiçbir kimse bir kasabaya, bir şehre benzetilmiş değildir. Yalnız Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'a yazdığı bir gazelinde ona

Stanbulum, Karamanım, diyâr-ı mülket-i rûmum
Bedahşanım u Kıpçakım u Bağdadım, Horâsanım

deye seslenmektedir. Öyle ise bu kelimenin doğrusu nedir? Eğer sözlüğe bakmasını bilseydik, bunun ayrı bir kökten geldiğini doğru söylenişinin *mîdre* olduğunu, anlamının da 'kavminin şanlı, şerefli öncüsü, sözcüsü ulu kişi' olduğunu bulacaktık; burada yakışanı da budur (Kamûs Çevirisi, IV, 803; el-Müncid, 214) (6/21).

21. — Ayât-ı nâmütenahi 'sonsuz anlamda ayetler' değil 'sonsuz, sayıya gelmez ayetler' demektir (8/24).

22. — 'İlk yazı ve ilk elbise İdris Peygamberindir' cümlesinin arapçası böyle değildir; orada ilk yazı yazan ve ilk elbise diken (terzi) İdris Peygamberdir, denmektedir (8/25).

23. — Fünûn-ı hafiyeye mukayyed olan... ibaresinde راقی *râkî*'ye 'ince deri yapıcıları' deye karşılık konmuştur. Yazarın bunu nereden çıkardığını kestiremiyoruz? Kelimenin doğru anlamı ise 'büyücüler, efsuncular'dır. Eğer bu kelimeden önceki 'fünûn-ı hafiyeye mukayyed olan' tavsifine dikkat edebilsaydık, hiç olmazsa bunun 'ince deri yapıcıları' demek olmadığını çıkarırdık (9/27).

24. — Arapça الحط عقل للمثل *el-hattu ikalün lil-akli*, başka bir nushada 'ikalül'l-akli 'yazı aklın en akıllısı (!) deye türkçeleştirilmiştir (!). Bunu böyle çeviren ne anlamış ki biz de onu anlayalım?! Oysa bu 'yazı akl için bir ip, bir köstektir' demektir. 'İkal' devenin dizini bağladıkları ipe denir, bundan dolayı, daha açık bir söyleyişle 'yazı aklın unutacaklarını hatırlamaya yarar' anlamına gelir (12/31).

Sırası gelmişken söyleyelim ki, yazarın hiç bir açıklama yapmadan, açıklığı, anlayamadığı için yapamadan, bıraktığı bu soydan hiçbir anlam çıkmayan ifadeleri kitapta kaynaşmaktadır (12/31).

25. — Çaryâr-ı bâ-safâ'ı safalı dört dost' deye verilmiştir. Safâ'yı 'safalı' deye çevirdiğiniz zaman, bu, belki Türkçe bir söz olur ya, metindeki yerini, anlamını tutmaz (13/32).

26. — Kûşîş'in karşılığı 'çoşkunluk' değil 'gayret, çalışma, uğraş'dır (13/34). Yazar bunu herhalde 'cüşîş' ile karıştırmış olacaktır.

27. — Hevilnak (hevinak) 'korkaklığı ile bilinen' değil 'korkunç, dehşetli, çevresine korku salan' demektir (16/38).

28. — Vech-i maksûd, 'kasdolunanın yüzü' değil, bundan önceki satırlarda geçen 'Aliden başka yiğit yoktur' ve 'Zülfekardan başka kılıç yoktur' sözlerinin için söylendiği, bunların söylenmesine neyin sebep olduğu, demektir (16/39).

29. — Bu bapta, 'bu bölümde' değil, 'bu konuda' demektir (16/39).

30. — Dördüncü mie karn-ı evvelinin sülüsünde, 'dördüncü yüzyılın ilk üçünde' deye çevirilmiş ve 303 H. (915 M.) deye gösterilmiş. Oysa bu, dördüncü

yüzyılın *ilk üçtebirinde* demektir. el-Muktedir Billah Ebü'l-Fa'dl Cafer'in hali-feliği de 295-320 (908-932) yılları arasında olduğuna, bir tarih kitabında bakılırsaydı bu dil ve tarih yanışına düşülmeyecekti (17/41).

31. — Kûfi yazıyı *Arap dilbilgisine nakledip* değil, doğrusu 'Kûfi yazıyı Arap yazısına nakledip'dir (17/41).

32. — Yazıcılıktaki güzelliğinden, değil 'güzel yazı yazmaktan' (17/41).

33. — Metindeki *سرا serât* sözcüğü, yukarıda (yanış, 11) mer'i ve mer'î sözlerinde gördüğümüz gibi, kelimelerin aslı imlaları tanınmadığı için *سرعت* *sür'at* diye okunmuş, bu yüzden de asıyla ilgisi olmayan bir çeviri verilmiştir. Doğrusu ise 'ne Beni-Furat'ın ulusu, ne de İbn Mukle ona ulaşamadı' olmak gerektir (18/43).

34. — Metindeki *ittifak* sözcüğü, daha aşağıda bir yerde de geçtiği üzere 'tesadüfen, bir rastlantı olarak' demektir. Yazar, kelimenin bu anlamda kullanıldığını bilmediği için metindeki *'ittifak şâh-ı mansur... ibaresini ittifâk-ı şâh-ı mansur* diye okuyup, 'Allahın yardımıyla zafer kazanmış olan padişahın *birleşmesi*' diye Türkçeleştirmiştir ve benzerleri gibi bir anlam çıkarılamamış ve şahın kiminle birleştiği açıkta kalmıştır (19/45).

35. — Metinde yer almış olan 'Ayyûk'un' Samanyolunun sağ yanında ve Ülker'in ardınca gidip onun önüne geçmeyen parlak bir yıldız olduğu bilinmediği için onun yerine 'gökyüzü' deyip çikılmıştır (21/48).

36. — Ta'rib, 'iraplaştırmak' -ne demekse bu? - değil, 'araplaştırmak, arapçalaştırmak' demektir; cümlenin bütününlü alırsak 'Kûfi yazıyı, Arap yazısına ilk nakleden İbn Mukledir' dendiğini anlarız (22/51).

37. — Reâya-severlikle ilgili *güzel kokulu yüce mertebesi*. Yazar, metindeki *mer-tebe-i âliye-i galiye*'yi böyle çeviriyor. Burada 'galiye' güzel kokulu demek değildir. İlkın, bir güzel kokunun adı olan 'galiye' sözlüklerde bir sıfat değil, bir isimdir. Demek ki burada bu anlam tutmaz. İkincisi ise burada 'galiye' bir sıfattır; şu halde başka bir anlamı olmak gerektir. O da 'rütbe ve payede bir nesnenin haddini geçmek' demek olan *gullüvden* gelmedir (*Kamus Çevirisi*, IV, 1108). Buna göre de 'yüksekten de öteye varan bir mertebede bulunan' demek olur (26/56).

38. — *Nâ-ma'yub*, 'ayıplanmamış' değil, 'kusursuz' demektir (26/56).

39. — 'Hemyan' yandaş diye karşılanmış. Bu, bence Âli'nin bir oyunudur. 'Yandaş' anlamına 'hemyan' diye bir sözcük, farsça sözlüklerde yoktur; Türkçe 'yandaş' ise son günlerde dile girmiştir. Öyle ise 'hemyan hemyan sim ü zer'i nasıl anlamak doğru olur? 'Hemyan' özellikle yana takılan uzun bir kese'dir; Âli de, zamanında günlük gelirleri pek yüksek olan hattatlardan söz etmektedir; bundan dolayı, yazarın yaptığı gibi 'günlük kazançları altın ve gümüş keselerinin yandaşıdır' diye garip bir çeviriye saptıktan, bu iki 'hemyan'ı tamlamaya çevirmeden 'günlük gelirleri, hemyan hemyan (kese, kese) altın ve akçadır' diye anlamak daha yerindedir (27/58).

40. — *صلاة* *sılât* kelimesi, namaz anlamında olan 'salât' deye okunmuş ve buna 'dua' anlamı verilmiştir. Oysa doğrusu 'sılât'dır ve 'bahşiş, câize, ihsan' demektir (29/62).

41. — 'Umde' sözcüğü, geçtiği bütün yerlerde 'dayanak' deye karşılanmıştır. Doğru anlamı ise 'serdar, bir toplumun ulusu, başta-geleni'dir (30/62).

42. — *Lâsiyyemâ hoş-nüvisan-ı lâhika'yı* 'en çok sonradan yetişen' deye açıklamak olmaz, metinde söylenen 'özellikle sonradan gelen hattatların...' dir (31/65).

43. — *Kıdvetü'l-küttâb*, 'kâtiplerin boyun eğdikleri' değil 'hattatların taklit ettikleri, önde geleni, ünlüsü' demektir (32/66).

44. — *Nizâmü'l-mülk* için 'mülkün düzeni' yanlış bir karşılıktır, hele burada. Çünkü bu bir tarih terimidir: 'Dünyanın ve ülkenin düzenini temsil eden' anlamına hükümdar ve halk tarafından sadrazama verilen bir unvandır. Nettekim burada da, memlekette hükümdardan sonra en büyük nüfuz sahibi olan Alişir Nevaî'den söz edilmektedir (32/66).

45. — *Nasb-ı nefis ettüğü...* Bunun için de 'nefsini *atadı*' denmiş. Bu yanlış benim deyen biri güç yapabilir. Bundan bir manâ çıkmadığı bir yana *nasb* kelimesini bir ortaokul sözlüğüne bakarak türkçeleştirmeye kalkışınca bu gülünçlük karşımıza çıkar. Oysa burada 'kişinin kendini verdiği, kendini vakfettiği' anlatılmaktadır (33/67).

46. — *Titremeden dolayı...* Metindeki 'ra'se' titreme değil, bir hastalığın adıdır, türkçesi de 'inme, sallabaşlık, sarsaklık'tır (35/70).

47. — *Kalemrev-i kitâbet* 'yazıcılık sanatının kalemini sürmekte' deye türkçeleştirilmiş; ama burada söylenen o değildir; bu, 'yazıcılık ülkesinde, hattatlık imperatorluğunda' demektir (36, 39/71, 76).

48. — *هور* *hür* olurdu. 'Bilgi feleğine *huri* olurdu' deye verilmiş. Kişi bir kez olsun, bir tek kelime için olsun, kendinden şüphe edip bir sözlüğe bakmadan böylesine çetin bir eseri türkçeleştirmeye yeltendi mi, yapmayacağı yanlış yoktur, bu da onlardan biridir. *Hür* sözcüğü 'güneş, ay, yıldız' demektir; ve 'bin yılda bir kez görünen bir yıldızın adıdır. Burada bunların hepsi tutar, ama Sultan Muhammed Nur'dan, demek ki bir erkekten söz ederken *Huri* dersek bunun artık tutulacak yeri yoktur (36/71).

49. — *Hüner sevâdında...* 'karalığın hünerinde' deye karşılanmış; açıkça görülüyor ki bu, yanlış olarak, 'hüner-i sevâdında' deye bir tanımlama olarak alınmış, öyle sanılmış, sonra da 'sevâd' sözcüğünün 'karalık'tan başka bir anlamı yok sayılmış. Oysa 'sevâd' burada 'büyük halk kitlesi ve ülke' demektir (36/72).

50. — *Çaldıran sahrasında mesâf edip...* *Çaldıran sahrasında safsaf dizilip*, denmiş. Burada geçen 'mesâf etmek' savaştan kaçmak demektir. Hiç olmazsa *Çaldıran*, *Yavuz Sultan Selim* ve *Şah İsmail* bizde '*Çaldıran Savaşı*'nı hatırlatacak bir çağrışım yapamaz mıydı?

51. — Bu mahalle gelince beyan olunan *üstadlar...* ibaresi 'söz buraya gelince' açıklanmış olan *üstadlar* deye verilmiştir. Arapça ve farsçaların türkçeleştirmesini bir yana bıraktık, hiç olmazsa anlaşılır türkçeler anlaşılmaz hale

konmasa, demeyelim mi? 'Bu mahalle gelince' burada 'bu yere gelinceye kadar' demektir.

52. — Tanrı birdir, ölçen bin! Ne demek bu?! Yazarın kendisi acaba bundan ne anladı? Ben artık merak etmiyorum. Bunun arapçası şöyle : رب واحد بوزن الباء *rubbe vahidîn yâzenü elfen* Yazarın kelimenin üzerindeki şeddeyi de hiçe sayarak *Rab* diye okuyup ona göre 'Tanrı' olarak türkçeleştirdiği bu kelimenin doğrusu yine arapça *rubbedir* ve cümle 'nice bir (vardır ki) binle tartılır' diye rahatça türkçeye çevrilebilir (42/81).

53. — 'Kuvvet' kelimesi 'kut' diye okunmuş ve 'ihtiyarlığın gıdasından (!) - ne demekse bu? - görme güçsüzlüğüne uğradığı' diye garip bir ifade kullanılmıştır. Oysa Âli, burada *kuvvet* ve *za'af* sözcüklerini karşılaştırmaktadır ve 'ihtiyarlığı ilerledikçe, yaşlandıkça, gözleri zayıflamıştır' diyor. Ne var bunda anlaşılacak? (42/81).

54. — 'Berşi helva gibi yidikçe tamam' dizesindeki ilk kelime 'bir şeyi' diye okunmuştur. Burada bir noktaya işaret etmek yerinde olur. Bir yüklü metni anlamak için sözcüklerin yetmeyeceğine bu da ayrı bir tanıktır. Kişi okuduğu kitabın havasına girmedikçe, denizine dalmadıkça, genel olarak çağının kültürüne, örf ve âdetine, törelerine, inançlarına vakıf olmadıkça, buna benzer ve benzemez daha nice yanlışları yapıp gidecektir (46/87). Biz demiyoruz ki yazar bu dizeyi doğru okumak için ille de afyonkeş olsun, ama afyonkeşleri bir takım yönleriyle tanısın, diyoruz.

55. — Ruûnet-i hattı, 'yazısının ağırlığı' diye açıklanmış; sözlüklerde ise 'ruûnet' 'bön ve salkı ve çolpa olmak' anlamındadır (Kamus Çevirisi, IV, 623). Öyle ise! (48/90).

56. — Hind vilayeti. Yazar 'vilayet' kelimesini hep, bugünkü idare teşkilatındaki anlamıyla alıyor. Ama bu 'memleket, ülke' demektir. Üstelik 'hind vilayeti' diye bir vilayet de yoktur (49/91).

57. — *Serber*. Metinde ki 'nuraniyyet-i hüsn-i kalemi ol lakab-ı ruşenayisi-ne *serberdir* cümlesi 'kalem güzelliğinin o aydınlık lakabı doğru sözlü kimse-nin *surrıdır*' diye verilmiştir. Ne demek bu? Türkçe mi? Ama, Âli'nin dediği bu saçma değil; o, Şah Hüseyin Şihâbî için 'onun kalemindeki güzelliğin parlaklığına (aydınlığına) bu Şihâbî lakabı ayrı bir ışıktır, diyor. *Serber*, bir yükün üzerine konan küçük bir bohça, bir çıkın, bir yükün üzerine yapılan ilâve, demektir. Âli, bunu bir mecaz olarak kullanmaktadır (50/93).

Yazar, bir başka yerde, bu kelimeyi bambaşka, yine yanlış olarak açıklıyor. 'Ancak çeb yazısı bilgisindeki gücü ve üstünlük vasfı az bulunurluğu ve olgunluğu bakımından hepsinin *başı üzredir*. Oysa Âli, Hoca Şihâbüddin Abdullah Mürvârid'in her türlü yazıda mehabeti olduğunu söyledikten sonra çeb yazısındaki kudretinin, nedreti yönünden bütün onların üzerinde bir serber, hepsinin üzerine konmuş bir çıkın olduğunu söylüyor (60/107). Bunun bir mecaz olduğunu yazara söylemeden geçmeyeceğim.

58. — Sema yüzünden lakapları indir (!). Yanlış olarak çevrilen bu arapça söz çıkmada (sayı-150) Bakara Suresinde bir ayet diye açıklanmıştır. Ne Ba-

kara süresinde, ne de Kuran-ı Kerimin bir başka yerinde böyle bir ayet yoktur (50/93).

59. — 'Doğudan güneşle gelir'. Hem bu çeviri yanlış, hem Arap atasözü değil bu. Kuran-ı kerimde bir ayet. Bunun ayet olduğu da orada durup duruyor. *نص نوراني* *nass-ı nûrânisine* deniyor. Türkçesi de 'Allah güneşi doğudan getiriyor' dur (bkz. Hasan Basri Çantay, *Kuran-ı Hakîm ve Medâ-i Kerîm*, I, 72). (51/94).

60. — 'Malik-i hafi ve celi'. Bu da 'gizli ve açık herşeye sahip' deye yine yanlış anlaşılmalıdır. Yukarıda söylediğimiz gibi, bir eserin dilini ve terimlerini öğrenmeden onu türkçeleştirmeye yeltenmek büyük bir cürettir. Burada 'gizli ve açık' deye türkçeleştirilen 'hafi ve celi' birer terimdir ve birer yazı türüdür (51/94).

61. — 'Hanlıgına sevâd-hanlıgı kâfî' karşılığı 'karalama okuyabilenliği (!)' ne demektir. Metinde ise 'okuma bilmesi hanlıgı için yeterken' deniliyor (54/93).

62. — 'Beyaz yara ile yazı güzelliği sevdasından geçmedi'. Bu da bir türkçeleştirme (!) ve konuşma diline de uyuyor (!), ama yanlış. *riş* kelimesinin 'yara'dan başka bir de 'sakal' demek olduğunu bilmeyen kişi bu gülünç anlam-sızlıklara yol açar, 'ak sakalıyla hattatlık sevdasından geçmedi' demek varken (54/98).

63. — *Şahin müşteri kulları*. Hem kitabın dilinin yüzde doksan arapça ve farsça ile yüklü olduğunu söylemek, hem de *müşterâyı müşteri* deye okuyup geçmek. Yoksa bu 'şahın satın alınmış' (*müşterâ*) köleleri' demek; baksan bu kadar basit (55/99).

64. — Meskenet'in karşılığı, burada 'yoksulluk' değildir; o, kelimenin başka bir anlamıdır. İkinci anlamı ise 'tevazu' ve alçakgönüllülük'dür. Hem kelimenin bu anlamını, bundan bir kelime önce Hüsâm'ın dervişliğinden çıkarmak çok mu güç? (56/101).

65. — Dizéyi doğru okuyamadığı için 'o, meşkinin derdinin hattına bedel olmayan nüveysidir' deye, artık çoktan alıştığımız bir yanlış daha yapıyor. Dizenin doğru okunuşu ise şu :

Nüveysi anki behat der Dimaşk bi-bedelest

Bu da şu demek: 'Nüveysi yazı yazmakta Şam'da eşsizdir' (59/106).

66. — Bu vereceğim yanlış, aynı zamanda, yazarın, türkçeleştirdiğini ve konuşma diline aktarmaya çalıştığını söylediği bu kitabı ne hale getirdiğine ayrı bir tanıktır: 'Renge ve tılayla yazılmış her divanî satırı bu kalemun gibi renk renk nakışlı tavus kanadlarıyla ruhları güzelleştirmiş ve altı kalemdeki hikmet nişaneli nur dolu yazıları beyaz safhaların fanusunun kaybolmuş saba-hıyla ya da *cin seheriyle* duygulu ve akıllı meclislerin ışık sağanı olduğu *Tez-kire-i Devletşâhîde* çizilmiş ve *Mecâlisü'n-nefâisle Tuhfe-i Samî*'de yazılmıştır. Bir de bunun doğrusunu veremekte okuyucuyu bir kat daha bunaltmış olmaktan korkuyorum. Yine de benim anladığım şudur: Renge ve tıla ile yazılmış her divanî satırı tavus kanadı gibi bir bukalemun nakışı ile (görenlerin) hoşuna gidecektir. Ve onun altı yazı türündeki hikmetten nişan veren ışıklı

yazıları, bir deniz fenerinin lambası gibi beyaz sayfalarıyla makul ve mahsus meclisleri aydınlattığı *Devletşah Tezkiresinde* anlatıldığı gibi *Mecâlisü'n-nefâis* ile *Tuhfe-i Sâmî*'de yazılıdır (60/107).

İmdi, yazar, bu yanlışlar çukuruna hangi yoldan düşmüştür, deye sorulabilir; söyleyim: Okuduğu metnin konusuna büsbütün yabancı olmasından; anlamını şöyle böyle bildiği kelimelere dayanarak işin içinden çıkabileceğini sanmaktan; Âli'nin ne dediğini izleyememekten ve asıl *anlamadığını anlamamaktadır*, bu.

Bu yanlışların doğuşuna ilgili cümle içinde ayağa kalkmış tek bir tanık versem yeter diyorum; o da, metindeki *كصباح الفانوس ke-mıbâhi'l-fânusu güm-sabâhu'l-fânus* okuyuşundan. Böyle okuyunca arapçada 'gibi' demek olan *ك* harfinin ortadan silinerek yerine farsçadaki güm (kaybolmuş) un gelmesinden oluyor. Nereden kalkıp buraya geldiğini bir türlü kestiremediğim -çünkü metinde yok bu- bir *cin seheri* araya giriyor ve buradaki *cin* gerçekten burada ise ona yakışan *sihir* kelimesini de, *seher* yapıyor demektir.

67. — Şah nakkaşhanesinin *tutsağı* olmuş. Metnin aslındaki *مأسور me'sur* kelimesi herhalde *أسر esr* (tutsak olmak) kökünden türemiş sanılarak buna 'tutsak' karşılığı konmuştur ki hiç ilgisi yoktur. Me'sur'un türlü anlamları içinde buraya uygun olanı 'dikkate değer, unutulmaz' karşılığıdır (65/114).

68. — Metindeki *اضلال idlal edertere* 'gölgelendirirler' deye karşılık konmuştur. Demek yazar, bunu, arapçadaki *إضلال izlal* ile karıştırmış. Okuyucu ne desin? Ne yapsın? (65/115).

69. — 'Yeni düzmece yüksek saray'. Bu nasıl türkçe? Ve neyi anlatıyor? Oysa metindeki *nevsakte* 'onarılmış' demek değil midir? (70/121).

70. — 'Hareketli ve titrek böcekler'. Bir köpek leşinden söz edildiğine göre, orada 'hareketli ve titrek böcekler' değil 'kıvıl kıvıl eden kurtlar' akla gelmez mi? (72/123).

71. — *Nakşî* bed rayıhası, deye metin yanlış okunmuştur. Orada doğru olan kelime *naksıdır*. Sözün gelişinden doğrusunu bulmaya gücümüz yetmese bile *nakşî* sözcüğünün yanlış olduğunu bile kestiremedikten sonra ne deye böyle bir eseri, hem de konuşma diline (!) çevirmeye kalkıştığımızı, okuyucu kırk yıl düşünse bulamaz. Bu beytin doğru anlamını yazmanın, belki bir gün, bir yerlerde bir meraklıya yararı olur, deye yazıyorum: 'Mani'nin yaptığı köpek leşi resminin zerre kadar eksigi yok, leşin ta kendisi bu resim; bir eksigi, olsa, pis kokusunun olmayışdır' (72/123).

B. — Söz ve terim açıklamaları bölümündeki yanlışlardan birkaçı.

İhtiyar, kürsi, meknun, muharref, şebih yazmak, varidat (kitapta geçtiği yerde kelimenin anlamı bu değil), vasıfı, vassal. Burada sözü uzatmayı gerekli görmüyorum.

C. — Metinde geçen birçok sözcükler, terimler ve başka açıklanmak bekleyen yerler, olduğu gibi kitaba geçirilmekle yetinilmiştir.

Kitabın dilinin türkçeleştirildiği, konuşma diline yer verildiği söylendiğine göre iki soru ortaya çıkmaktadır: a) Bunlar konuşma dilinde olduğu için mi? b) karşılıkları bulunamadığı, ya da verilemediği için mi, olduğu gibi bırakılmıştır? Aşağıda sıra bekleyen bölümlerde bunlar ele alınacaktır. Yalnız dediğimizi aydınlığa çıkarmak için bunlardan örnek verilmiştir (*ayraç içindeki sayılar bunların geçtiği sayfaları göstermektedir*).

Çeb yazan (24), mukaddes cevher (26), levh ve kalem (26), hibr (30), mucize-i külliye (32), ta'rib (41), tıladan nakşolunmuş (46), hatmeylemek (48), hafz derecesinde (49), i'rab (51), kündenüvis (52), nisbet (51, 60), fetihler (62), remz (66), rutubet (78, 101), imla, imla eylemek (67, 70, 74), kâşi, kürsi, küt'a (74), celâl ve cemal (75), kâtip (76), rakam (77), erbab (85), mazmun (85), murakka hırka (87), keramet, i'caz (92), reviş (94), terkiib (96, 123), nisbet kılınmak (97), tesvid, tecvid (100), hiciv, gubar vaki olmak (105), nesh etmek (107), feragat (120), tecella (125), sikkéhane (128), lîka (128), safha (129) ve daha birçokları. Hemen ekleyim ki bunların bir bölümü terim niteliğinde ve doğrudan terim olan sözcüklerdir. c) Olduğu gibi bırakılan, kimisi bu bölüme de alınan Türkçe sözler.

Türkçeleştirildiği söylenen bir kitapta türkçe sözcüklere ilişilmeyeceğini anlıyoruz. Ama konuşma diline döndürdüğümüzü söylediğimiz bir eserde, onların XVI. yüzyılda yazıldığı gibi -söylendiği gibi değil- bırakılmasını anlamak güçtür: Tahkik kılalar (28), bir nokta mikdarınca bırakalar (29), bozulup giderilmeye (30), taşra gitme (62), çok idiğini (s. 90), çoğduğunu (s. 86), idüğü (s. 96, 123), kimesne (119, 120), yoğ idüğü (s. 123), işaret idüğü (123), geldüğü (124), yoğduğu.

Üstelik bunlardan kimileri yazarın kendisi için de o denli yabancıdır ki, bunları söz ve terim ve açıklamalar bölümüne almıştır. Almıştır ya, yine de karşılıkları olduğu gibi bırakılmıştır, bunlar da günümüzün türkçesi değildir. Çoğduğu (çok idiği), yoğduğu (yok idiği) deye açıklanan sözler bugün yazı dilinde de, konuşma dilinde de görüp işittiğimiz soydan değildir.

C. — Anlam çıkmayan ifadeler.

Bütün kitap, baştan sona bunlarla doludur. Bundan ötürü pek örnek vermek istemezse de, yazımın planında yer aldığı için iki tanık vermekle yetineceğim. İşte birincisi :

Özellikle cümlelerin en büyük başı, açık konuşma ikliminin kalem sürücü ünlü emiri, aslan gibi savaştan yigitler şahı, Tanrı aslanı, Tanrı sırlarıyla ilgili ilimler ülkesinin uyumlu aslan yürekli sultanı, Tanrının kalıcılık vasfının başlangıcı olmayan ilimlerinde tutulan yolların burhanı, yakın erlerinin güçlüklerindeki sırları çözen, göklerin ve yerlerin çetin sorunlarının çözümleyicisi, Tan-

rının üstün gelen aslanı (Tanrı yüzünü aydın etsin) Ebu Talip oğlu İmam Ali Hazretleridir (5/19).

Ne diyordu kitabı hazırlayan, kitabını bize sunarken 'çoğunlukla çok uzun cümleler daha kolay anlaşılabilmesi için bölünmek zorunda kalınmıştır'.

İkinci bir tanık da şu :

Allahın yardımıyla zafer kazanmış padişahın birleşmesi, o sıralarda beyt-i ma'mur benzeri Herat kentinde Medrese-i Mirza demekle tanınmış içinde ve dışındaki katları dört bin kapı oda ile kuşatılmış ve sahasının ortası Cüy-i İncir adlı bolluk akıtan nehirle bayındır ve bütün duvarları tomarlar ve haşiyeler laçiverd ve tilâdan nakşolunmuş kâşi güzellik işaretli bezenmeyle her-keşce beyenilmişdir (19/45).

İyi ki bunlar cümlelerin kısıtılmış şekilleri, yoksa ne yapardık?

D. — Metni, doğrudan yanlış anlamalar.

1. — 'Onun harfleri bazı arabiyet sınıflarında pek bilinmezdi'. Doğrusu: Kûfi yazının harfleri Arap yazısındaki harflere göre biraz belirsizdi (açık-seçik değildi) (9/27).

2. — 'Belki cevher harflerin başka tarzda yazılmasıdır'. Metinde 'Cevher-i hurufun resm-i âharla yazılmasıdır (10/28).

3. — 'Güzel yazının usulünü bulan bir olgun kişi olmalı ve Yakut'un şivesinde neyin eksik olduğunu bilmeli, diye anlaşılmamış olan metnin doğrusu şudur :

Bir eksiksiz kişi gerek ki yazının usulünü bulsun; yoksa Yakut'un şivesi (yazı tarzı) nedir, bilmeyen bir eksikli değil (22/50).

4. — 'Mevâli' karşılığı 'sarıklı âlimler' deyip çıkmış. Kim bunlar? Oysa, 'mevâli' gündelikleri üçyüz akça ile beşyüz akça arasında değişen büyük kadılar, demektir; bunlar, büyük ve önemli eyaletlerin kadıları olup 'mevâli' diye anılırlar (32/66).

5. — 'Yazısının güzelliği gibi, güzelliğinin yazısı da'. Doğrusu ise 'yazısının güzelliği gibi güzelliğinin ayva tüyleri' de demektir (34/68).

6. — 'Onun her parlatılmış verakı göğün atlas katındaki parlak Burak'a benzer ve mürekkep bulaşmış karanlığın yüzü gibi...' Metin ise şöyle: Onun her perdahtlanmış kâğıdı, berrak bir ak atlas (kumaş)a benzer ve mürekkep-lenmiş yazısı da *likası* gibi yumuşak...

Hattatları konu edinmiş bir kitabı türkçeleştiren bir kişi, önce yazı ile ilgili nesnelere hepsini değilse de birkaçını, en belli olanlarını bilmek gerekmez mi? Bu yapılsaydı o zaman *likanın* 'yüz' demek olmayıp mürekkep hokkasının içine konan ham ipeğin adı olduğu bilinecekti. Bu bilinince de cümlelerin başına dönülüp atlasın da bir ipek kumaş cinsi olduğu anlaşılacak ve Burak'a binilip göklere çıkılmayacaktı (36/71).

7. — 'Tazelik zarfının her harfi rutubetin kemaliyle görünür'. Doğrusu: Zarfı tazelik olan her harfi ter ü taze görünür. Yazarın kimi kez 'rutubet' kimi

de 'yaşlık' diye aldığı bu kelime, yazı için kullanıldığı zaman 'ter ü tazelik' demektir. Bir yandan da, mürekkebin yaş, sıvı bir nesne oluşuna iyma vardır bunda. O zaman 'yeni yazılmış gibi, mürekkebi henüz kurumamış yepyeni bir yazı' demek olur (38/75)..

E. — Türkçeye uymayan ifadeler.

Kitap, hemen baştan sona bu tür ifadelerle dolup taşmaktadır. Kitabı hazırlayan, en başta söylediklerini neden yerine getirememiştir? Çünkü metni hiç anlamamıştır; kişinin anlamadığını anlatmasının yolu yoktur. Bu yüzden 1) Metnin cümle kuruluşlarına çok yerde bağlı kalmıştır. Türkçe olmayan sözcüklerin, bulabildiği kadar karşılıklarını koyarak, bulamadıklarını olduğu gibi bırakarak, her okuyucunun yadırgayacağı birtakım ifadeler kitabı bürümmüştür. 2) Pek seyrek de olsa, kısaltılmaya çalışılan cümleler, aslı anlaşılmadığı için yanlış yerlerden kesilmiş, cümlelerin başı bir yanda, ayağı bir yanda kalmıştır. Bundan ötürü kopuk birtakım cümleler ortaya çıkmıştır. Bunların çoğunda bir anlam kalmamıştır. 3) Bir yığın kelimenin karşılıkları türkçeye uymamaktadır. Bunlar üstünkörü bulunmuş, hattâ uydurulmuş, tutarsız karşılıklardır.

Bu yargının tanıkları olarak birkaç örnekle yetineceğiz. Bütün kitabı bu yazının çerçevesi içine sığdıramayacağımız bellidir. İşte rasgele birkaç örnek:

1. — O kudret ve *yapış okulunun* sahibi. Ashında: Zehi kâtib-i debistan-ı sun' u kudret (3/12).

2. — Başlangıcı olmayan *yapıcılık kalem* ve *kahıcılık takdirinin yazıcısı* (3/14).

3. — Tazelik zarfının her bir harfi rutubetin kemaliyle görünür. Ashı: her harf-i zarafet-zarfı kemal-i rutubetle nümayan olup (38/75).

4. — Amma mevlâna Sultan Muhammed Handan gönçe dudaklı, *menekşe kılı*, lâle yüzlü öğrencilerinin yeni terlemiş bıyığına benzeyen yazılarıyla ustalığının okulunun, ağaçlıklı yol, güllük ve bostan benzeri hikmetle ulu öğretimin doğru yaradılış sahiplerine doğru kalem ve eksiksiz rakamlarla cennetler cennetinin kuskandırdığı yer eylemiştir (40/77).

5. — Hiç olmazsa o ülkeye mirimiran olanların saygı göstermeleriyle akranından başı yükselmiş olaydı, sanatının kutbu olmak, ya da kâtiplerin ileri geleni olduğunun belirip görülmesi kolaylıkla yapılırdı (53/97).

6. — İşte size bugününün konuşma diliyle bir cümle daha:

Behram Şah adı yazılana, yakınlarına ve onunla ilgisi bulunanlara iltifatla bakmış, devlet kapısını açmış, güzelliklere yakın sanatları ustalığın kemaliyle hazır oldukça, o yüzyılın bilginleri, onun yükselmesini kuskunp koğulama ve arabozuculuk fenleri kaidelerini şiddetlendirip dinlerince rafizilik isnad ettiklerinde, adı anılan Behram, yüksek bilginleri toplayıp Mani ile ilim iddialaşmalarına dikkat ettikde, adı yazılan Mani davasına yüz vermedi (7/120).

7. — Bu da bugününün konuşma dilinden yine türkçe başka bir cümle:

İmdi adları söylenmiş olan dört üstad nakış ve buluş evinin dört-duvarına ayak bağlayıp ve bina edip herbiri *pes perde arkasından** tuhaf nakışlar yapıp, karşı gelenlerinden nezaket icabı gizleyerek kudretlerini göstermeye başlayıp ve açmazdan sanat ustalıklarını isbat için büyük gayret göstermekle az zamanda hizmetleri ortaya döküldü (72/124).

* Ashında *pes-i perdeden*. Pes, zaten arka demek ve pes-i perdeden, perde arkasından demek olduğuna göre *pes-i perde arkasından* deye yazınca, yazarın burada *pes* kelimesini bilmediği için, bunu olduğu gibi bıraktığını okuyucu görmeyecek mi?

✽

F.— Sözcükler ve terimler ve açıklamalar.

Böylesine çetin bir eseri, bugünün diline ve daha ileri giderek konuşma diline getirmek üzere yola çıktığımızda, ilk yapılacak iş söz ve terim dizisi ve açıklamalar değil midir? Yazar bunların hiçbirine yanaşmamıştır. Çünkü konuyu hattatlar, müzehhipler, müsavvirler, mücellitler ve benzerleri olan bir sanat eserinde, bunlar olmadan, okuyucu bunu neylesin? Kimileri gereksiz ve yanlış olmak üzere, verilen yetersiz söz ve terim ve açıklamalar bölümünde aradıklarımızı bulamıyoruz ki.. Yazarın kendisi de, bu terimleri bilmiyor zaten. Eğer bilip tanısaydı, birer yazı çeşidi olan celi ve hafi terimlerini rastladığı yerde *gizli* ve *açık* deye sözlük anlamlarıyla verip geçmeyecekti.

Açıklamalara gelince: Eksik ve yanlış olan birkaç açıklama bir yana, gerekli açıklamaların hiçbiri yapılmamıştır. Üstelik, asıl açıklanmasını beklediklerimize hiç el sürülmemiştir. Biz söylediklerimize tanık olarak iki tanesini açıklamakla yetineceğiz.

1. — *Sanki kâtipliğe kesilmiş bir koluydu* (21/49). Ve *yazma sanatının kesilmiş kölesi* (33/67). Yazar, görüleceği üzere ashında 'manen bir kitabete kesilmiş kulu idi (21) ve 'manen kitabete kesilmiş bir bendesi (33) cümlelerini anlamadığı için birincisinde *kul* kelimesini *kol* okumuş ve ikincisinde *kulun* farsçası olan *bende* kelimesini, pek bilindiği için *köle* olarak vermiştir. Ama dikkatli biri, bu iki deyimin bir olduğunu ayırd edecekti ve birincide yaptığı yanlış, ikincisinin yardımını ile düzeltebilecekti.

Kitabete kesilmiş kul olmak bir eski hukuk deyimidir: Vereceği bir ücret karşılığında, efendisi, kölesinin dışarıda çalışmasına izin verirdi. Köle, dışarı da herhangi bir sanatı işler ve para kazanır. Efendisiyle yaptığı sözleşmeye göre, belli bir sürenin sonunda azad edilirdi. Köle ile efendi arasında bir çeşit muvazaa olan bu türden sözleşmeye *kitabete kul* olmak denilir (bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamûsu*, IV. Bilmen yayınevi, İstanbul 1969, IV, 46 v.dd.)

2. — *Kasabu's-sabk*: Kitabı hazırlayan 'ancak Mir Masumun kalemi ustalığın koşu meydanında *ders kamışı kazancıyla* onu geçirdi (s. 88), deye türkçeleştirdiği (!) yer asıl metinde şöyledir: Ve emma Mir Masumun kalemi mızmar-ı meharette *kasabu's-sabk* behresiyle anı sabk ederdi (s. 47).

'Kasabu's-sabk' deyimi bir Arap âdetinden gelmedir. Bu âdete göre, iki binicinin yarışacakları meydana bir kamaş dikilir; yarışçılardan, önce hangisi yetişip bu kamaşı çıkarır, onu ötekinin önüne fırlatırsa, yarışı o kazanmış olurdu. Yazarın *sabk* kelimesini, ders anlamına gelen *sebak* deye yanlış okuyup *ders kamaşı* dediği işte budur.

Sonuç.— Belli! Yalnız işin takdir edilecek bir yanı vardır. O da kitabı hazırlayanın bu bilgi (!) sermayesiyle böyle bir kitabı türkçeleştirmeye gösterdiği cesarettten ibarettir.

Orhan Şaik Gökyay

Jacob M. Landau, *Pan-Turkism in Turkey: A Study of Irredentism*, C. Hurst and Company, London, 1981, IV+219 sahife.

Nationalisms, especially of the irredentist types, have always been very controversial issues, for value judgements can often prevent the emergence of dispassionate presentations. This is particularly true of Pan-Turkism at a time when the Pan-Turkist groups led by the Nationalist Action Party are being tried for attempting to change the constitutional order in Turkey. As early as 22 July 1918, the Allies believed that Pan-Turkism was «primarily a Teutonic conception... adroitly moulded and directed by the German masterminds controlling the Committee of Union and Progress.»¹ According to the documents, imperialist Germany, by provoking the Ottoman Turks towards their ancestral home, hoped to establish her hegemony over the lands stretching from Berlin to Bokhara. The same tune was played just before and during the Second World War. It is interesting to note that this view found so many adherents in the Turkish left and used as a pretext to discredit the nationalists in Turkey². Pan-Turkism has also been under attack by the ultra-religious rightists in Turkey, who, basing their bias on a misleading British intelligence report of 1909, believed the movement was given birth by the Salonika Jews [dönmes] controlling the Committee of Union and Progress, the Pan-Turk party of the Second Constitutional Era (1908-1918)³. According to this line of thought,

1 National Archives (United States): Records of the Department of State Relating to Political Relations Between Turkey and Other States, 1910-29, 363/29.

2 N. Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, pp. 76-78.

3 This is discussed in length in my *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982, pp. 116-126.